

СТАНОВИЩЕ

от проф. дин Иван Асенов Тютюнджиев

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”

за дисертационния труд на Донка Йозова Радева на тема „Павликяни и павликянство в

българските земи – архетип и повторения, VII-XVII век”

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”

Област на висше образование: 2. *Хуманитарни науки*, Професионално направление: 2.2

История и археология, Научна специалност: *История на България (Средновековна българска история)*)

Данни за докторанта и докторантурата

Донка Йозова Радева е завършила е специалност История със специализация по Етнография в Софийски университет „Св. Климент Охридски” през 1991 г. Понастоящем тя е учителка по история и философия в Професионална гимназия по хранителни технологии и техника (ПГХТТ), гр. Пловдив.

Зачислена е в катедрата по История на България, Исторически факултет на СУ като докторант на самостоятелна подготовка по направление 2.2. История и археология – История на България със заповед на Ректора РД 20-761/07.07.2013 г. с научен консултант проф. дин Петър Ангелов за времето от 10.06.2013 г. до 10.06.2016 г. Дисертацията ѝ е обсъдена на заседание на Катедрата, състояло се на 27.05.2014 г. /Протокол № 4/ като членовете на Катедрата преценяват като успешно осъществени проекта и научната програма на докторанта и с решение на Факултетния съвет от 15.07.2014 г. /Протокол № 9/ е открита процедура за защита.

Данни за дисертацията

Предложеният труд е в обем от 493 страници. Състои се от увод, три глави, заключение, библиография, шест приложения. Съдържанието е добре структурирано и разпределено в три глави, които са обособени на хронологичен принцип, със съответните параграфи, представящи различни аспекти от историческото развитие на общността.

Библиографията включва впечатляващ списък с публикувани извори на различни езици, както и голям брой изследвания. Източниците на информация са посочени коректно.

Приложенията представят в оригинал и превод текстове, които са важни за изследването на павликянската общност.

Авторефератът отговаря на посочените изисквания. Покрито е задължителното условие за наличието на три публикации по темата на дисертацията – като и трите са излезли от печат.

Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд на Донка Радева представлява интердисциплинарно изследване върху павликянската общност в един дълъг отрязък от време, което си поставя за цел създаването на цялостна картина на павликянския архетип в българските земи.

В увода авторката Донка Й. Радева е направила обстоен критичен преглед както на основните извори за павликянството, така и на еволюцията в историографските изследвания посветени на павликянството. Прави добро впечатление коректното цитиране на различните издания, разминаването или сходството в информацията, както и спецификата на средновековните текстове предвид тяхното темпорално, религиозно, етнополитическо или географско ситуиране.

Историографският преглед, макар и доста лаконичен, все пак показва основните линии в концептуалната интерпретация на павликянството. Показани са търсенията, колебанията, специфичните характеристики и особености на историографските школи, които по един или друг начин обективират една или друга черта на павликянството, неговата идейна еволюция както и разнообразието на социалните форми на организиран религиозен живот.

Разбира се, забелязват се някои пропуски, които не са съществени, но все пак в интерес на научната етика трябва да се имат предвид от авторката. Така например, извън историографския преглед са останали малко остарелите, но затова пък пълноценния откъм извороведческа и историографска стойност труд на покойния Ст.

Богданов, Ересите в Западна Европа (1000-1170 г.). Велико Търново, 2009 г. Не ми е ясно защо са останали извън ползрението на авторката работите на Ерика Лазарова, напр. „Катаризмът - автохтонно духовно явление или резултат от интеркултурния диалог с богомилството като български проторенесансов феномен?“- (България в културното многообразие на Европа, С., 2009, с. 747-761) или пък нейният дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на философските науки“, Богомило-катарската философия като живяна етика, С., 2013 г.

Ще отбележа още една малка, но досадна техническа грешка в изписването на една дума – става дума за „прозелитизъм“ от „прозелити“, гр. – „преселници, преминали“, която на с. 6, 34 и др. авторката изписва като „прозелетизъм“.

ГЛАВА ПЪРВА

ПАВЛИКЯНСКИЯТ АРХЕТИП И ПОВТОРЕНИЯ ПРЕЗ VII – IX ВЕК

В първия параграф „Раждане на павликянството“ авторката разглежда павликянския архетип *in status nascendi*, т.е. в момента на неговото възникване. Текстът е структуриран в три основни посоки, обособени в самостоятелни части - 1. Пространство и време, 2. Идеи и идейни влияния, 3. Павликяните между християнството и исляма в Мала Азия.

Положителното е, че са взети предвид основните характеристики на един психо-исторически модел, който има своите основания и в крайна сметка се оказва резултативен. Единственото, което мога да отбележа като недостатък е, известният дисбаланс в композирането на текста – първият параграф е прекалено кратък и се губи на фона на втория и третия.

Вторият параграф „Павликянският архетип – генезис и характеристики“ също се състои от три части - 1. Легенди и история, 2. Теологичен и космологичен архетип, 3. Павликяните – носители на свещено знание.

Намирам за напълно обосновано и интересно хрумването на авторката да изведе в синхронен вид определени детайли при очертаване на водаческия модел в

павликянския архетип. Представената в първия параграф синхронна таблица показва спорните хронологически моменти, позволява да се видят различните авторски мнения и дава възможност да се проследят хронологическите вариации при формиране на павликянските еклесии.

Подкрепям мнението на докторантката, че въстанието на Тома Славянина в 821 г. , което понякога и в някои изследвания се свързва с павликяните, всъщност няма нищо общо с това учение.

Третият параграф е озаглавен „ Архетип и повторения в балканските земи през VII – IX век „ с три основни раздела : Пространствен модел, харизматично лидерство и традиция, самосъзнание на „истинските християни“ (с. 103-141)

ГЛАВА ВТОРА „ПАВЛИКЯНСКОТО „ВСЕОРЪЖИЕ“ ПРЕЗ IX – XIV ВЕК“ (142-285). Тази глава се различава от първата, която по-скоро е обзорна, отколкото аналитично-синтетична. Във втората глава авторката допълнително аргументира известната теза, че в павликянския сакрален архетип липсват преки заемки от манихейството и дуализма изобщо. Информацията за идеологията на българските павликяни потвърждава отсъствието на онтологичен дуализъм. Това положение е идентично с отбелязаното отсъствие на дуализъм в изследванията, анализиращи идейната същност на павликянството в Мала Азия през VII – IX в. Западната историография назовава павликяните „дисиденти“ и „сепаратисти“, избягвайки спорните определения „еретици“ и „дуалисти“. Така се въвежда „съответствие“ между данните от изворите и понятийния апарат. Авторката е на мнение, че българската историография традиционно репродуцира класификациите на византийските богослови, които държат да наричат павликянството „манихейство“, аргументирайки своята тенденциозност с целенасочено приписвана на еретиците дуалистична нагласа. Трета глава очертава присъствието и разпределението на павликяните в българските земи. Докторантката представя демографската картина и разглежда „павликянския селищен модел“ през периода като на базата на публикуваните османски дефтери установява, че павликяните се ориентират към усвояване на по-ниските географски зони, които през периода са смятани за неблагоприятни и не са предпочитани за заселване от останалото население.

На второ място се проследяват миграциите на павликянско население. Отчита се относително високата мобилност и нагласа за лесно и бързо преместване под натиска на променените условия на живот. Интересен е изводът, че павликяните не винаги настояват за своето самостоятелно обособяване и отделяне от другите общности, а понякога избират да живеят в смесени селища.

Вторият параграф разглежда религиозната система на павликянската общност. Анализират се подробно запазените павликянски легенди от периода. Обръща се внимание на някои знакови митологеми. Проследяват се промените, които настъпват, в резултат на дейността на католическите мисионери сред павликянската общност. Подробно се анализират основните вярвания в павликянството и тяхното развитие през периода XV-XVII век – космологичният мит, особеностите на павликянската служба и свещенодействията, ритуали, развитието на павликянско свещеничество.

Изследва се процесът на преминаването на павликяните към други религиозни системи и общности през XV-XVII век и най-вече тяхното покатоличване и ислямизация. Трябва да се отбележи, че този процес на промяна на религията е характерен и широко регистриран по отношение на павликянската общност. Той се основава най-вече на тяхното нелегитимно положение и институционална незащитеност, което води до силен натиск отвън. Съответно, периодът XV-XVII век е определен като период на дезинтеграция на павликянската общност.

Текстът демонстрира, че докторантката е извършила изключително задълбочена и продължителна работа. За това свидетелства обемната литература, която е използвана при създаване на изследването. Използвани са основните изследвания, които проследяват съдбата на павликяните под османска власт. Фактът, че изследването има подчертано интердисциплинарен характер, определя и богатата и разнообразна по характер литература, която включва богословски, литературоведски, исторически и философски научни изследвания. Издирени са и са включени огромен обем от извори. Сериозно и систематично е работено със свидетелствата, оставени от българските католически свещеници като тези извори са използвани максимално и от тях е извлечена наличната информация.

Бележки и препоръки

Интердисциплинарността може да се определи като силна страна на дисертацията. Тя дава по-различна оптика и по-интересна трактовка на познат ни вече феномен. Тя носи обаче и някои пречки като например в случая смесването на различни терминологични системи, което води до объркване и неяснота в значението. Някои от термините носят определени конотации, които трудно могат да бъдат избегнати или игнорирани от читателя. Нещо повече – те автоматично са свързвани с точно определена област на научното познание. Такъв е случаят с понятието „архетип“, което моментално отвежда към психологията на Юнг, и повече говори за модел на поведение, за компонент на несъзнаваното, отколкото за „модел“ по принцип.

Други изрази, по мое мнение, са неточни и дразнят, тъй като подменят вече установени исторически термини, например „криптични следи“ вместо криптопавликянство. Некоректни са и използваните: „административно-конфесионална система“; „геодемографско пространство“. Неясно е значението на израза „стереотипите в пулсациите на поселищния модел“.

Втората ми препоръка е да се прецизира и изчисти болдирането в текста, което е използвано повсеместно. Разбирам, че то е направено с цел да се подчертаят акцентите и да се привлече вниманието, но поради широкото си използване по-скоро обърква читателя.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на тема „Павликяни и павликянство в българските земи – архетип и повторения, VII-XVII век“ представлява цялостно, завършено и представително историческо изследване. Той показва, че докторантката има качества да провежда самостоятелни научни изследвания, притежава теоретични знания и професионални умения по научната специалност „История на България“. Дисертацията отговаря на всички изисквания на ЗРАСРБ и на Правилниците на МОН и СУ „Св. Климент Охридски“ за неговото приложение.

Изтъкнатите до тук приноси и достойнства на труда ми дават основание да заявя, че дисертацията отговаря на изискванията и препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Донка Йозова Радева образователната и научна степен „доктор“ в

професионално направление 2.2 *История и археология*; научна специалност „История на България (Средновековна българска история)”.

20 септември 2014 г.

Рецензент

/проф. дин Ив. Тютюнджиев/